

Dansk Købstadstyrelse.

M. Mackeprang: Dansk Købstadstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV. (Det nordiske Forlag 1900).

Dansk Historieforskning har hidtil kun i mindre Grad beskæftiget sig med vor Administrations Udviklingshistorie. Talrige Forfattere har behandlet Stumper af Administrationens Historie sammen med de andre Spørgsmaal fra den bestemte Tid, hver af dem studerede, men de samlede Udsigter over Administrationens Udvikling, som spænder over nogenlunde lange Tidsrum, er faa.

Det er en fælles Følelse heraf, der har bragt Dr. Mackeprang og nærværende Anmelder til at vende vor Opmærksomhed mod de danske Byers Styrelshistorie. Vi har ment her at finde et Omraade, hvor det var muligt at tilvejebringe en samlet Oversigt, at klarlægge Udviklingens Karakter. Byernes Styrelse er noget for sig; den kan behandles selvstændig, uden at man behøver at fordybe sig altfor meget i de øvrige Styrelsesforhold til hver given Tid, og i vore Provinsarkiver er der samlet et rigt og nogenlunde let tilgængeligt Kildestof til Belysning af disse Byforhold. Resultatet af vort Arbejde dermed foreligger nu i Dr. Mackeprangs

ovenfor anførte Værk og i min dertil svarende Bog: »Købstadstyrelsen i Danmark fra Kristian IV's Tid til det 18. Aarhundredes Midte«. 1619—1848. I—II.

Vi har efter Aftale delt Æmnet ved 1619, fordi Kristian IV's Bylov af dette Aar danner det mest udprægede Vendepunkt, — lovgivningsmæssig set i det mindste — mellem den Tid, da hver By fulgte sine egne Veje, og den, da Statsmagten greb ordnende og bestemmende ind. Dr. Mackeprang har derved faaet den største Part i Tid, men ikke i Omfang. Et af de stærkeste Indtryk, man faar ved Læsningen af hans Bog er netop, at det dog trods alle Anstrengelser er overmaade lidt, der kan oplyses om dansk Udviklingshistorie i Middelalderen. Kilderne er overalt tarvelige; man kan vel finde Exempler paa mangt og meget, men de oplyser sjældent Forholdet i det givne Tilfælde til Bunds, og endnu langt sjældnere danner de en saadan sammenhængende og overensstemmende Række, at man kan uddrage bestemte Regler deraf. Det er i Virkeligheden først efter 1536, at Kildestoffet begynder at blive rigere, saa i det mindste enkelte af Udviklingens Hovedlinier kan drages med fuld Sikkerhed. Og først fra 1619 bliver det muligt at trænge dybere ind i Forholdene.

Denne Forskel i Kildestoffet har ganske naturlig medført en langt større Forskel i Behandlingen af de to Afsnit, end man efter det fælles Emne kunde vente. Efter 1619 har det været muligt at faa Klarhed over Udviklingen indenfor bestemt begrænsede Perioder, saa det har kunnet lade sig gøre at behandle hvert af disse Tidsafsnit for sig og sammenligne det med den Tid, som gik forud, og den, som fulgte efter. Og samtidig har

Exemplernes Tal været saa stort, at det har været muligt at tælle dem sammen og uddrage de samlede Regler.

Helt modsat har Forholdet stillet sig for Dr. Mackeprang. Kildestoffet har kun undtagelsesvis været rigt nok til at lade ham paavise en Udvikling fra en Tid til en anden. Han har derfor gennemgaaende slet ikke forsøgt en Deling efter Perioder; han behandler hvert Emne særskilt for hele Tiden, Raad-, Byfoged-, Borgerforsamlinger o. s. v. hver for sig, og indenfor hvert af disse Omraader træffer vi Exempler fra 13. og 16. Aarhundrede fredelig ved Siden af hinanden. For visse Afsnit er der dog gennemført en Deling ved 1536, og vistnok kunde dette med Held have været gjort i endnu større Omfang. Det vilde formentlig derved kunne have ladet sig gøre at faa et noget klarere Overblik og give et stærkere Indtryk af, at der dog kan paavises nogen Forskel mellem Tilstandene i 13. Aarhundrede og i 16., selv om vi ikke ved stort om de Bevægelser, der har skabt denne Forskel.

En anden Følge af Stoffets Art er, at Skildringen væsentlig maa ske gennem Exempler, Beretninger om bestemte Begivenheder eller Forhold paa given Tid og givet Sted. Resultaterne bliver naturligvis derved mindre sikre og mere brudstykkeagtige, men Fremstillingen bliver til Gengæld mere anskuelig, end hvor der kun gives de nøgne Regler. Forfatteren har desuden overalt benyttet sine Exempler med største Forsigtighed. Den Fristelse laa nær at drage vidtgaaende Slutninger fra enkelte interessante Begivenheder i særlig udviklede Byer. Dr. Mackeprang har

overalt undgaaet den og har med stor Ædruelighed holdt sig til det Sandsynlige.

Her skal ikke dvæles ved de mange interessante Enkeltheder, der belyses i det foreliggende Værk, men blot fremhæves enkelte af de Hovedresultater, der trods al Stoffets Tarvelighed og Forfatterens priselige Forsigtighed, har kunnet fastslaaes.

Først med Hensyn til den materielle Udvikling i Byerne, der dannede Baggrunden for Bevægelsen i Styrelsesforholdene. Talmæssig kan herom ikke oplyses noget nævneværdigt, men ud fra sit almindelige Indtryk af Forholdene til de forskellige Tider viser Forfatteren, hvorledes man nogenlunde uafbrudt arbejdede sig fremad, indtil man ved 1619 var naaet til forholdsvis gode Tilstande. Vore Borgere fra den Tid staar for ham som »en Stand, der var i god Fremgang, og hvis Medlemmer baade havde Dygtighed og Virkelyst, samt en deraf naturlig opstaaet Selvfølelse«. Han har sikkert Ret heri; Forholdene nærmest efter 1619, der nogenlunde kan klarlægges med Tal, viser os, at Byerne ved denne Tid var naaet saa langt frem i Indbyggerantal og Velstand, at man først i vort Aarhundrede er kommet videre, herfra dog selvfølgelig København undtaget. I Mellemtiden var Tilstanden helt anderledes tarvelig. Fra 1657 bragte den ødelæggende Krig en rivende Tilbagegang, stor i Folketal, overordentlig i Velstand; den fortsattes næsten en Menneskealder og afløstes da af en Stilstandsperiode, der varede til henimod Midten af 18. Aarhundrede; først derefter begyndte det igen at gaa ganske langsomt frem, saa man ved Aar 1800 i Folketal var naaet næsten

lige saa højt som før 1657, uden endnu at have saa gunstige økonomiske Vilkaar.

Disse Forhold øvede den største Indflydelse ogsaa paa Styrelsen af Byerne. Det synes, — mere kan afgjort ikke siges, — at man i 13. Aarhundrede har begyndt med en Art Borgerstyre uden synderlig retslig Forskel mellem Borgerne indbyrdes, men med en ret stor Afhængighed, sædvanlig af Kongen, undertiden af en Bisp eller en anden Stormand. Men efterhaanden skete en dobbelt Ændring. Der skabtes, da Byerne blev en Smule større, i hver af dem en Art Aristokrati; over Borgerne hævede Raadet sig, og siden fik indenfor dette Borgmestrene en stedse mere fremtrædende Magt. Disse Raad sammensattes af de rigeste Købmænd i hver By, og henimod 1500 besad da en stærkt begrænset Kreds af Storborgerslægter i Byerne en Stilling, der minder om den Magt, Adelen samtidig havde vundet paa Landet, uden dog at være nær saa stor. Med Rette betoner Dr. Mackeprang, at Aristokratiet ikke i vore Byer omfattede alle de ret talrige Købmænd med Haandværkerne som Underklasse, men at det kun dannedes af de faa Raadmandsfamilier, medens »menige Almue« omfattede de mindre velstaaende Købmænd saa godt som Haandværkerne. Og samtidig med, at dette Byaristokrati voxede frem, blev det — atter ligesom Landaristokratiet, — stedse mere uafhængigt af Statsmagten. I Skildringen af den Udvikling, som førte hertil, er der hos Forfatteren nogen Uklarhed, fremkaldt ved en vis Vaklen i Opfattelsen af Byfogdernes Stilling. Ved en omhyggelig Overvejelse af hans Fremstilling vil man dog uden større Besvær kunne udrede Forholdet. Fra først af har

det saglige Tilsyn i Byerne været udført ved Hjælp af en kongevalgt Foged, som opholdt sig i eller meget tæt ved Byen, og som besad megen Myndighed overfor Raadet og nød stor Anseelse. Men Skridt for Skridt blev denne Fogeds Magt og Anseelse mindre, han fordunkledes af Raadet og blev snarere dets Underordnede end dets Overordnede. Fra kongelig Foged blev han Byfoged. Der fandt ingen udtrykkelig Forandring Sted, men lidt efter lidt udviklede Forholdene sig saaledes, og henimod 1500 var Bevægelsen fuldført. Man var allerede tidligere begyndt at give Raadet Ret til selv at udnævne Byfogder. Fra nu af er da dette Tilsyn forbi, og det er tvivlsomt, om man i den nærmest følgende Tid med Rette kan henføre Byfogderne under Begrebet »Kronens Embedsmænd«; de ere langt snarere Byernes.

Paa en Gang var da udviklet Storborgerslægternes Magtstilling i Byerne og deres Uafhængighed overfor Statsmagten. Og naturligvis benyttede de Styrende i Tidens Aand denne Magt med den mest vidtgaaende Vilkaarlighed til egen Fordel og til »menige Almues« Skade. Gennem adskillige Exempler, skønsomt valgte blandt Kildernes overflødige Forraad, beviser Forfatteren deres Overgreb, Overgreb, som man villig vilde tro paa selv uden Beviserne. Men huskes maa det, at Forholdene dog trods alt var for smaa i vore Byer, til at dette Byaristokrati kunde indtage nogen meget fremtrædende Stilling; kun i enkelte af de største Handelsbyer kan der tales om virkelig Rigdom.

Omkring 1536 skiftede imidlertid den politiske Udvikling, medens den økonomiske Fremgang uændset fortsattes. Baade fra oven og fra neden truedes fra nu

af de herskende Slægter. Ogsaa Byerne kom til at mærke Følgerne af Kongedømmets Sejr 1536. Den forøgede Kongemagt førte dog ikke til en Genskabelse af Byfogdens fordums Stilling. Omend Raadet i den nærmest følgende Menneskealder næsten overalt mistede sin Ret til at vælge Byfogden, og denne delvis havde Karakter af en kgl. Embedsmand, gjorde hans hele sociale Stilling ham dog lidet skikket til at føre Overopsynet; han stod vedblivende lavere i Magt og Anseelse end Raadet. I Stedet kom en ny Tilsynsmyndighed, Lensmændene. Lidt efter lidt forøgedes deres Indblanding i Byernes Forhold, men tilfældig og uregelmæssig var og blev disse adelige Stormænds Virksomhed i Byerne dog altid. De interesserede sig meget lidt derfor, og af Embedsmandens Pligtfølelse var der kun yderst svage Spor hos dem. Først da Enevælden skabte dem om til lydige Amtmænd, begyndte de at tage sig af Bysagerne, og først da man i Løbet af to Menneskealdre havde lært Amtmændene at bestille noget, fik deres Indblanding i Byforholdene afgørende Betydning. Ogsaa Kongemagtens direkte Indgriben blev i 16. Aarhundrede stedse hyppigere, men ogsaa den var endnu af lignende tilfældig Art som Lensmændenes.

Imidlertid forøgedes samtidig den »menige Almues« Indflydelse. Der skabtes en hel Række Repræsentanter for Borgerne: Kæmnere, Ligningsmænd o. s. v., men først og fremmest en Art Borgerrepræsentation, oftest hele 24 Mand stærk. Disse 24 Mands Raads Opstaaen og Udvikling behandler Forfatteren med største Grundighed, og megen Interesse knytter sig ogsaa til dem, om end mere paa Grund af det nye Princip, vi her

møder, end i Kraft af deres praktiske Betydning. Denne kunde vel til sine Tider i bestemte Byer være stor, men som Regel var den det ikke, og ogsaa disse Raads Virksomhed beholdt stadig en højst tilfældig Karakter. Om Oprindelsen udtaler Forfatteren, — men med forsigtigt Forbehold, — den Formodning, at den er at søge i de gamle borgerlige Nævningeudvalg, der tog Del i Retssagers Afgørelse. Usandsynligt er dette ikke, men Beviser kan ikke føres, og vist er det, at i den Tid, hvor vi kender disse administrative Borgerraad, var de ikke identiske med de samtidig virkende Nævningeudvalg. For at komme til Klarhed over til hvilken Folkeklasse de 24 Mænd hørte, har Forfatteren undersøgt en Del Skattelister. De viser tydelig det Forhold, som i sig selv er det sandsynlige. I Spidsen træffer vi Raadmændene med langt højere Indtægter end de andre Borgere, og saa følger i passende Afstand den Mellemlasse, hvoraf de 24 Mænd hovedsagelig fremgik. Om de 24's Valgmaade og Myndighed kan intet oplyses som har almindelig Gyldighed; det hele er aabenbart forskelligt fra By til By, og ofte har Raadet selv udtaget de 24. En særlig Opmærksomhed har Dr. Mackeprang skænket det Spørgsmaal, om disse Raad fandtes i alle Byer eller i modsat Fald, hvor mange der havde dem. De Lister han giver herover, afviger tilsyneladende lidt fra de Tal, jeg har givet i Indledningen til min Bog. Saaledes siger han, at man efter Hyldingsfuldmagterne fra 1584 kan paavise de 24's Existens i 25 Byer, medens jeg har 21; Forskellen beror for det første paa, at medens jeg har udeladt de skaanske Byer, har Dr. Mackeprang medtaget disse;

derved faar han 2 mere, og de 2 andre er Kolding, hvor de 24 kun optræder som Tingsvidner og derfor ikke er medtagne af mig, og Viborg, hvor Forholdet er uklart, hvorfor Forfatteren ogsaa ledsager denne Bys Navn med et Spørgsmaalstegn. 1610 er vore Tal henholdsvis 29 og 27, og det er denne Gang, foruden 1 skaansk By, atter Kolding, som Forskellen skyldes. Ogsaa andre tilsyneladende Afvigelser vil kunne forklares paa tilsvarende Vis. Som Helhed kan det siges, at i Begyndelsen af 17. Aarhundrede havde et stort Flertal af vore Byer en Art Borgerrepræsentation.

Henimod 1619 var da baade Kongemagten og de menige Borgeres Indflydelse forøget en Del, men i den daglige Styrelse var endnu Raadene uden Sammenligning den stærkeste Magt. De virkede regelmæssig fra Dag til Dag, og for dem arbejdede med fuld Styrke alle gamle Traditioner, medens de nye Magtfaktorer kun traadte frem ved særlige Lejligheder og uden at støttes af bestemte Lovbud. Baade økonomisk og politisk syntes dog ved 1619 vore Byers Udviklingsmuligheder gode, og det er med et Billede, der i det hele er lyst og aabner gode Udsigter for Fremtiden, Dr. Mackeprang kan slutte. Den Tid efter 1619, jeg har behandlet, virkeliggjorde imidlertid ikke de Forventninger, den foregaaende berettigede. Det 17. Aarhundredes store Krige lammede vore Byers Forfatningsliv saa fuldstændig, som de ødelagde deres materielle Forhold; først i Slutningen af 18. Aarhundrede vaagnede der nyt Liv og da paa et helt andet Grundlag.

Om de danske Byers Historie gælder det, baade før og efter 1619, at den ikke rummer hverken store Begivenheder, haarde Kampe eller glimrende Tilstande.

Det Billede, der kan gives deraf, er farveløst og lidet bevæget. I forstærket Grad genfindes her det samme Præg, som er over det meste af vor danske Historie, sammenlignet med de fleste andre Landes. Alligevel turde det dog have sin Interesse at følge ogsaa denne stille Udvikling, at prøve paa at forstaa, hvorledes man har levet i disse Smaabyer, hvorledes man der har ordnet sin Styrelse baade i de forholdsvis gode Tider og i de helt daarlige, og endelig hvorledes de almindelige Svingninger i Landets økonomiske og politiske Kaar har øvet deres Indflydelse selv i de fjerneste Afkroge.

P. Munch.
